

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ — ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 1989 р.

ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 3 • 2014

ЗМІСТ

Статті

- ЗАЛІЗНЯК Л.Л. Палеоліт Центральної України
КРИЖИЦЬКИЙ С.Д. Графічна реконструкція ольвійського дикастерія (методичні підходи до реконструкції античного архітектурного об'єкта невстановленого об'ємно-планувального типу)
ШЕВЧЕНКО Т.М. Сфінкси біля Матері богів на теракотах з Ольвії
МИЛАСHEВСЬКИЙ О.С. Поховання черняхівської культури з двошаровими фібулами (етнічний аспект)
МОЦЯ О.П. Міста Південної Русі: деякі теоретичні проблеми досліджень
КОЗУБОВСЬКИЙ Г.А. Про Белзьке князівство Юрія Наримунтовича (1352—1377)

Публікації археологічного матеріалу

- КІОСАК Д.В., ДЕНИСЮК В.Л., ПОЛІЩУК Л.Ю. Орнітоморфне брязкальце трипільської культури з півночі Одещини
ШЕЙКО І.М., ХОМЧИК М.А. Античні світильники із Ольвії в зібранні Національного музею історії України

CONTENTS

Articles

- 3 ZALIZNYAK L.L. Central Ukrainian Palaeolithic
17 KRYZHITSKYI S.D. To the Graphic Reconstruction of Olbian Dikasterion (Methodical Approaches to the Reconstruction of an Ancient Greek Architectural Object of Uncertain Space-and-planning Type)
32 SHEVCHENKO T.M. Sphinxes near the Mother of the Gods on Terracottas from Olbia
45 MYLASHEVSKYI O.S. Chernyakhivska Culture Burials with Bilaminate Fibulae (Ethnic Aspect)
53 MOTSIA O.P. Southern Rus Cities: Certain Theoretical Problems of Study
57 KOZUBOVSKYI H.A. About Belz Kingdom of Yuriy Narymuntovych (1352—1377)

Publications of Archaeological Materials

- 67 KIOSAK D.V., DENYSIUK V.L., POLISHCHUK L.Yu. Trypillya Culture Ornitomorphous Rattle from the North of Odesa Region
73 SHEIKO I.M., HOMCHYK M.A. Ancient Lamps from National Museum of History of Ukraine Collection

РУДИЧ Т.О. Антропологічний матеріал з могильника черняхівської культури Лісові Гринівці

БІЛЯЄВА С.О., КАРАШЕВИЧ І.В., ФІАЛКО О.Є. Основні результати археологічних досліджень на Кінбурнській косі в 2009—2013 рр.

79 RUDYCH T.O. Anthropological Material from Lisovi Hrynivtsi, a Chernyakhivska Culture Burial Ground

92 BILIAIEVA S.O., KARASHEVYCH I.V., FIALKO O.Ye. The Main Results of Archaeological Research at Kinburn Spit in 2009—2013

До історії стародавнього виробництва

КОВАЛЕВСЬКИЙ В.М., ГОРБАНЕНКО С.А. Знахідка залізного рала в районі Животинного городища

To the History of Ancient Crafts

104 KOVALEVSKYI V. M., GORBANENKO S.A. Find of Iron Ard from the Area of Zhyvotynne Hill-fort

Історія науки

АБАШИНА Н.С., СТАНИЦІНА Г.О. До 100-річчя Євгенії Володимирівни Махно

ЯНЕНКО А.С. Спогади Л.Д. Дмитрова про В.В. Хвойку

History of Science

108 ABASHYNA N.S., STANYTSINA H.O. To the 100th Anniversary of Yevhenia Volodymyrivna Makhno

116 YANENKO A.S. L.D. Dmytrov's Memoirs about V.V. Khvoika

Рецензії

ПУГОЛОВОК Ю.О. Рец.: С.А. Горбаненко, В.В. Колода. Сільське господарство на слов'яно-хозарському порубіжжі

Book Review

121 PUHOLOVOK Yu.O. Re.: S.A. Gorbanenko, V.V. Koloda. Agriculture at the Border Line between the Khazars and the Slavs

Хроніка

ГОТУН І.А. Виставка археологічних матеріалів «Поселення Ходосівка-Рославське (кінець XI—XIV ст.) як показник неординарності середньовічного села»

До 90-річчя від дня народження Володимира Федоровича Генінга

Анатолій Дмитрович Пряхін у контексті археології України (до 75-річчя російського вченого)

News Review

125 HOTUN I.A. Exhibition of Archaeological Materials «Khodosivka-Roslavske Settlement (from the end of the 11th c. to the 14th c.) as a Characteristic of an Extraordinary Middle Age Village»

134 To the 90th Anniversary of Volodymyr Fedorovich Gening

137 To the 75th Anniversary of Anatoliy Dmytrovych Priakhin

Наші автори

146 **Our Authors**

Список скорочень

148 **Abbreviations**

Здано до набору 30.06.2014. Підписано до друку 05.09.2014. Формат 60×84/8. Папір офсетний. Гарн. Ньютон. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 17,21. Обл.-вид. арк. 18,65. Тираж 490 прим. Зам. 3995

Оригінал-макет виготовлено та тираж видруковано Видавничим домом «Академперіодика» НАН України, 01004 Київ, вул. Терещенківська, 4

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи серії ДК № 544 від 27.07.2001

- Амброз А.К. Фибулы зарубинецкой культуры // МИА. — 1959. — 70. — С. 184—190.
- Генинг В.Ф. Программа статистической обработки керамики из археологических раскопок // СА. — 1973. — № 1. — С. 114—136.
- Пачкова С.П. О соотношении поморско-клевшевой и зарубинецкой археологических культур по керамическим материалам // Ziemia polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. — Rzeszów, 1992. — С. 266—287.
- Пачкова С.П. Зарубинецька та поморська культури (порівняльний аналіз керамічних комплексів) // Археологія. — 1995. — № 3. — С. 33—47.
- Пачкова С.П. Участь місцевого компонента у формуванні зарубинецької культури // Археологія. — 1999. — № 2. — С. 6—25.
- Пачкова С.П. Участь прищлого компонента у формуванні зарубинецької культури // Археологія. — 1999а. — № 4. — С. 24—41.
- Пачкова С.П. Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы. — К., 2006.
- Пачкова С.П. Могильник зарубинецької культури Вишеньки біля Києва. — К., 2008.
- Петрашенко В.О. Слов'янська кераміка VIII—IX ст. правобережжя Середнього Подніпров'я. — К., 1992.

С.П. ПАЧКОВА

АНАТОЛІЙ ДМИТРОВИЧ ПРЯХІН У КОНТЕКСТІ АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ (до 75-річчя російського вченого)

23 серпня 2014 р. виповнилося 75 років від дня народження Анатолія Дмитровича Пряхіна — заслуженого діяча науки Російської Федерації, видатного археолога, доктора історичних наук, професора. Віхи наукової біографії дослідника неодноразово висвітлювалися на сторінках нашого журналу. Нині науковець плідно працює професором кафедри археології та історії стародавнього світу Воронежського державного університету (ВДУ), а також очолює сукупну дослідницьку лабораторію Інституту археології та етнографії Сибірського відділення РАН (м. Новосибірськ) і ВДУ з історіографії археології Євразії. Підтримуючи щільні контакти з українськими колегами, напередодні ювілею Анатолій Дмитрович передав до редакції журналу поважний список наукових праць, що безпосередньо стосуються проблем археології на теренах нашої держави, рецензій українських колег на його книжки, статей про ювіляра та докторських дисертацій, на захисті яких він був опонентом (див. додатки). Зважаючи на актуальність проблем, порушених російським колегою, вважаємо за доцільне нада-

ти стислий коментар щодо українського сегменту його наукового доробку.

Дотримуючись хронології, розпочнемо з доби середньої бронзи, а саме, з катакомбної проблематики, що органічно перетікає в бабинську, а далі — абашевську та зрубну. Варто зазначити, що інтерес до середньодонської катакомбної культури (СДК) в А.Д. Пряхіна щільно пов'язаний з формуванням культур перехідного періоду від середньої до пізньої бронзи. Так, працюючи над вивченням катакомбних поселень Середнього Дону, він уперше предметно звернувся до теми Бабиного. Попередні висновки дослідник озвучив ще на конференції в Дніпропетровську 1980 р., де більшість найпізніших поселень СДК з високою топографією (мисові) співвідніс з бабинською культурою (Пряхин 1980, с. 51). Розгорнутий виклад результатів цих досліджень подано в монографії 1982 р. 10 років по тому, в препринтній характеристиці СДК, він чітко розмежував її в часі з бабинською культурою через відсутність в останній катакомб і наявність пряжок. Єдиним катакомбним комплексом з пряжкою названо поховання 1 у кургані 3 (Жарений Бурго) біля Саратова (Пряхин, Матвеев, Беседин

© Р.О. ЛИТВИНЕНКО, В.В. ОТРОЩЕНКО, 2014

А.Д. Прахін та Л. Черних. Спілкування колег

1991, с. 14). Останні ж дослідження переконують, що й згадане поховання з архаїчною пряжкою належить до волзько-донської бабинської культури, а не до СДК (Мимоход 2013, с. 173—174, рис. 2, 10). Підсумковою є теза щодо вагомості ролі СДК у формуванні бабинської культури та, відповідно, заперечення їх взаємодії з погляду на асинхронність.

Реалізація спільних з українською стороною (Ю.М. Бровендер, В.В. Отрошенко) Капітанівського та Картамиського проектів дала імпульс для тісних творчих та особистих контактів між ювіляром та авторами цих рядків упродовж 1990—2000-х рр. Припускаємо, що стимулом, який підтримував зацікавленість А.Д. Прахіна до бабинської проблематики, стала увага до цієї теми одного із нас після захисту кандидатської дисертації. Виявивши жвавий інтерес до нових напрацювань і публікацій, Анатолій Дмитрович на одному із щорічних Капітанівських польових семінарів, де ми періодично зустрічалися, запропонував Р.О. Литвиненкові включитися в розробку бабинської теми на рівні докторської дисертації. Тож цілком логічно, що вже в новому тисячолітті ювіляр виступив офіційним опонентом на її захисті (2009). А.Д. Прахін, зацікавлений у проблематиці перехідного періоду на сході України, також був офіційним опонентом на захисті докторської дисертації С.М. Санжарова (2006).

За інших розходжень між дисертантами (що концептуальних, що конкретно-археологічних) у їхніх працях представлено істотно різні схеми відносної хронології середнього бронзового віку та перехідного періоду. Але з двох принципово відмінних хронологічних схем

(С.М. Санжарова та Р.О. Литвиненка) ювіляр віддав перевагу першій (Пряхин 2008, с. 317—318). Важко сказати, чи вона дійсно переконала його аргументованістю, але, безперечно, сподобалась, оскільки цілком була співзвучна концептуальним підходам ювіляра. Згідно з ними, доно-волзька абашевська культура (ДВАК) є чи не найдавнішою з-поміж абашевських, а поява її співвідноситься щонайменше з розвинутим етапом СДК (Пряхин 1997). Саме через це підтвердження цієї схеми будь-де поза межами Середньої Донщини (в нашому разі на Сіверському Дінці) буде сприйматися позитивно. Поза тим, починаючи від середини 1990-х рр., А.Д. Прахін неодноразово висловлював і намагався обґрунтувати думку про причетність носіїв ДВАК до розробки й експлуатації мідних родовищ Донеччини, що нібито й стимулювало їхній рух з Середньої Донщини на Сіверський Донець (Пряхин 2006, с. 9—10).

Зауважимо, що звернення А.Д. Прахіна до археологічних матеріалів України вперше відбулося саме у зв'язку з абашевською проблематикою в процесі роботи над докторською дисертацією. Спираючись переважно на відомі на той час (середина 1970-х рр.) матеріали розкопок сіверськодонецьких поселень (10 пунктів) і меншою мірою курганів (два пункти), дослідник включив басейн верхньої та середньої течії Сіверського Дінця до ареалу ДВАК як її південно-західну межу (Пряхин 1976, с. 64—65, рис. 1, 3—12; 30; 1977, с. 38, рис. 1, 1, 2).

У подальшому розвиток цього напрямку досліджень стимулювало відкриття матеріалів, подібних до поселенських, у масиві курганних па-

м'яток Сіверської Донеччини, що тлумачилися українськими науковцями крізь призму ДВАК (Братченко 1980; Гершкович 1982; Писларий 1982; Березанская 1987), а згодом російськими та українськими археологами як покровських (перехідних абашевсько-зрубних) старожитностей (Кузьміна 1989; Малов 1992; Шарафутдінова 1994; Литвиненко 1995; Матвеев 1996). Узагальнивши накопичені за два десятиріччя після виходу докторських монографій дані, А.Д. Пряхін запропонував власну оцінку абашевських проявів на теренах Східної України. Насамперед дослідник висловлював незгоду та не сприйняв підхід, згідно з яким абашевські прояви в басейні Сіверського Дінця розглядаються як покровські (пам'ятки покровського типу), чим заперечується їх належність до абашевської культури (Пряхин 1995, с. 100—101). Відтак, А.Д. Пряхін наголошував на тому, що на теренах Донеччини, безперечно, є абашевські пам'ятки, які синхронізуються не лише з пізнім, а й з розвиненим етапом ДВАК, а деякою мірою й зі старожитностями синташтинсько-потопівського типу східніших територій. Поза тим, дослідник не виключав можливості віднесення окремих свідчень до ранішого пласту абашевських старожитностей, хоча для того бракувало відповідних аргументів. Окрім того, він всіляко підводив читача до думки про зорієнтованість мігрантів-абашевців на стародавні мідні копальні Донецького кряжу (Пряхин 1997). У подальшому ці тези вчений неодноразово повторював, зокрема і в контексті тлумачення нових поселенських пам'яток і виробничих комплексів, досліджених на Луганщині впродовж 1990—2000-х рр. (Пряхин і др. 2000; Пряхин 2006, с. 9—10; 2007, с. 15—16). І в кожній наступній публікації дослідник все наполегливіше проводив думку щодо участі людності ДВАК у розробці Бахмутських родовищ міді або намаганні встановити контроль над ними, хоча реальних фактів на користь цього й досі не виявлено.

Доволі показовим є зіставлення оцінок, що їх висловив А.Д. Пряхін з приводу двох докторських дисертацій, — С.М. Санжарова (2007) і Р.О. Литвиненка (2009), на захисті яких був опонентом. Він повністю підтримав висновки першого із дисертантів щодо: 1) достеменної присутності в Подонців'ї носіїв ДВАК на її пізньому, а, можливо, й розвиненому етапах (Пряхин 2008, с. 316); 2) синхронності найдавніших на Сіверськодонецькій абашевських старожитностей з тамтешніми пізньокатакомбними, перші контакти між якими датовано ХХІІ ст. до Р. Х. (там само, с. 318); 3) необ-

хідності пошуку проявів гірничо-металургійної діяльності катакомбного населення на стародавніх рудопроявах Бахмутської улоговини, до чого опонент пропонував долучити й пошук рудорозробок абашевського населення, хоча одразу відзначив «мізерність» свідчень металовиробництва на абашевських поселеннях басейну Сіверського Дінця (там само, с. 317).

Аналізуючи відповідні висновки другої дисертації, А.Д. Пряхін наголошував на тому, що: 1) хронологічну схему, вибудовану за поховальними пам'ятками культурного кола Бабине, не варто транслювати на абашевський світ лісостепової Донщини, адже «носії доно-волзької абашевської культури — явище самодостатнє» (Пряхин 2009, с. 5); 2) «вибудовування Р.О. Литвиненком хронологічної послідовності дніпро-донська бабинська культура (етапи 1—2) — пізньоабашевська (ототожнюється з ДВАК) навряд чи правильне» (там само, с. 6); 3) приймаючи внутрішню періодизацію дніпро-донської бабинської культури (ДВАК) Р.О. Литвиненка, що «жодним чином не ставиться під сумнів», не варто забувати й про надану С.М. Санжаровим «аргументацію щодо ролі доно-волзьких абашевців у трансформації катакомбників на обшарах Подонців'я» (там само, с. 7); 4) не слід нехтувати можливістю зародження виробничої бази на міднорудних джерелах Бахмутської та Кальміус-Торецької улоговин у катакомбний і бабинсько-абашевський час (там само, с. 8). Останнє вкотре більше нагадує прагнення відстояти свою тезу ніж оперування фактами.

Отже, в проблемі відносної хронології та періодизації бронзового віку Доно-Донецького регіону А.Д. Пряхін, хоча й завуальовано, втім однозначно, підтримав схему, подібну до тієї, яку воронезькі археологи марно намагалися вибудувати для Середньої Донщини (Пряхин, Матвеев, Беседин 1991, с. 13; Матвеев 1998) і згідно з якою ДВАК була частково синхронна середньодонській/харківсько-воронезькій катакомбній культурі (її розвиненому й пізньому періодам); бабинська ж культура (ДДБК), яка буцімто виникла внаслідок взаємодії носіїв згаданих утворень, пізніша не лише за катакомбну (в чому не було сумнівів), а й абашевську (ДВАК). Наголосимо, що аргумент відсутності/наявності пряжок, який уможливив воронезьким колегам чітко розмежувати в часі СДК і бабинські культури, в разі з «пряжковою» ДВАК до уваги не береться.

Тут А.Д. Пряхіна більше переконали (або сподобалися) матеріали кількох так зв. відкритих комплексів з сіверськодонецьких по-

селень, аніж численні дані стратифікованих курганів досліджуваного та суміжних регіонів, в яких надійно та однозначно зафіксовано не лише відсутність хронологічного стику катакомбної культури з пізньою ДВАК (за іншим тлумаченням, покровської зрубної культури), а й виразний часовий розрив між ними, заповнений потужним горизонтом пам'яток ДДБК, щонайменше раннього та середнього її періодів (докладніше див.: Литвиненко 1995; 2007; Отрощенко 2001; Мимоход 2013 та ін.).

Вельми активною є участь А.Д. Пряхіна в розробці зрубної проблематики на теренах Росії та України. У 70—80-і рр. він очолював розкопки Мосоловського поселення на р. Бітюг у Воронезькій обл. — найліпше дослідженої та добре виданої побутової пам'ятки зрубної спільноти. У 90-і рр. ювіляр брав участь у дослідженні Капітанівських, а в першій декаді XXI ст. Картамиських поселень зрубної спільноти на Луганщині за Українсько-російським науковим проектом. Спільні дослідження, які незмінно супроводжувалися польовими науково-практичними семінарами спочатку в Капітановому, а згодом на Картамиші сприяли і кращому розумінню та зближенню певних позицій серед науковців двох країн, і чіткішому розмежуванню їх в багаченні окремих аспектів хронології та культурогенези зрубної спільноти. Предметом дискусій стала, зокрема, концепція походження та розвитку культур зрубної спільноти, запропонована одним з авторів цього тексту на початку 90-х рр. (Отрощенко 1994; 2001).

А.Д. Пряхін, попри насторожене ставлення до цієї концепції з боку російських колег, чи не перший відреагував на неї з конкретними спробами її осмислення (Пряхин 1996) і навіть переосмислення (Пряхин 2010). Ювіляр пройшов шлях від сприйняття покровської зрубної культури до пропозиції щодо удосконалення її назви. У дискусіях на згаданих польових семінарах він запропонував, зважаючи на змістовну роль у концепції Мосолівського поселення, називати надалі культуру покровсько-мосолівською зрубною. Пропозиція була сприйнята й практично реалізована (Отрощенко 2003). Привітавши такий крок, Анатолій Дмитрович вийшов з новою ідеєю:

«Поскольку для понимания сути этой культуры базовым памятником является Мосоловское поселение, что признает и В.В. Отрощенко, то не лучше ли именовать соответствующую культуру мосоловской срубной? В этом случае утрачивается необходимость употребления российскими исследователями термина донская лесостепная срубная культура, эталонным памятником которой является все то же Мосоловское поселение» (Пряхин 2010, с. 14). Наголосимо, не краще. По-перше, запропоноване «обрізання» таксо-на внесе додаткову плутанину в терміни, а, по-друге, істотно вплине на загальну характеристику зрубної спільноти, вуалюючи визначальну роль в її формуванні саме покровської лінії розвитку (Отрощенко 2013, с. 78—79).

Оцінюючи український сегмент наукового доробку А.Д. Пряхіна, не можна обійти увагою його історіографічну складову, а саме, двотомник «Доно-Донецкая степь—лесостепь в эпоху бронзы. История изучения» (Воронеж, 2008; 2010). У щедро ілюстрованому виданні розлого висвітлені постаті археології, польові дослідження та наукові розробки, виконані за матеріалами сходу нашої держави від другої половини XIX ст. донині. Дискусійність низки позицій для небайдужого читача жодним чином не впливає на загальну позитивну оцінку цієї ґрунтовної праці. В українській історіографії, принаймні стосовно доби бронзи, зіставних аналогій дослідженню Анатолія Дмитровича, на превеликий жаль, немає. Додамо, що від 2007 р. А.Д. Пряхін є директором Науково-го центру Воронезького університету з історіографії вітчизняної археології. Є сенс перейняти досвід створення таких структур з погляду на активний інтерес до історіографії та історії археології України серед наукового загалу.

Поважний вік не заважає Анатолію Дмитровичу активно реагувати на події археологічного життя й отримувати належне визнання колег. Щойно, у травні поточного року, на симпозиумі в м. Самара ювіляра нагородили фаховою медаллю «Археология Волго-Уральского региона» за № 1. Є відчуття, що ця нагорода не остання. Тож зичимо ювілярові міцного здоров'я та нових наукових звершень!

Березанская С.С. Абашевская культура на территории Украины (миграции или контакты) // Межплеменные связи эпохи бронзы на Украине. — К., 1987. — С. 26—37.

Братченко С.Н. Исследование курганов в Ворошиловградской области // АО 1979. — М., 1980. — С. 255.

Гершкович Я.П. Культурно-хронологические группы погребений эпохи средней—поздней бронзы у с. Пришиб // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. — К., 1982. — С. 46—61.

Кузьмина О.В. Относительная хронология культур абашевской культурно-исторической общности // Проблемы истории та археології давнього населення Української РСР. — К., 1989. — С. 118—119.

- Литвиненко Р.А.* Памятники покровского типа на Северском Донце // Археологические вести. — 1995. — № 4. — С. 73—82.
- Литвиненко Р.О.* До відносної хронології культур середньої—пізньої бронзи басейну Сіверського Дінця (пропозиції щодо розв'язання проблеми) // Нові сторінки історії Донбасу. — Донецьк, 2007. — 13/14. — С. 332—356.
- Литвиненко Р.О.* Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток). Автореф. дис. ... докт. істор. наук. — К., 2009.
- Малов Н.М.* Памятники покровского типа восточноевропейских степей // История и археология Слободской Украины. Тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф. — Харьков, 1992. — С. 149—150.
- Матвеев Ю.П.* Покровские памятники Донетчины в системе древностей предсрубного периода // Доно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи. Тез. докл. и мат-лов Рос.-укр. науч. конф. и Второго укр.-рос. полевого археол. семинара. — Воронеж, 1996. — Вып. 2. — С. 50—52.
- Матвеев Ю.П.* Катакомбно-абашевское взаимодействие и формирование срубной общности // Доно-Донецкий регион в эпоху средней и поздней бронзы. — Воронеж, 1998. — С. 8—21 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 11).
- Мимоход Р.А.* Посткатакомбный период в Нижнем Поволжье и Волго-Донском междуречье: содержание и дефиниции // Мат-лы IV Нижневолжской междунар. археол. конф. — Саратов, 2013. — С. 167—179 (Археология восточноевропейской степи. — 10).
- Отрощенко В.В.* О двух линиях развития культур племен срубной общности // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья. Тез. докл. — Запорожье, 1994. — 2. — С. 150—153.
- Отрощенко В.В.* Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). — К., 2001.
- Отрощенко В.В.* К истории племен срубной общности // Доно-Донецкий регион в эпоху бронзы. — Воронеж, 2003. — С. 68—96 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 17).
- Отрощенко В.В.* Дослідження культур зрубної спільноти в новому тисячолітті // Проблеми гірничої археології (Мат-ли IX-го Картамиського польового археол. семінару). — Алчевськ, 2013. — С. 74—86.
- Писларий И.А.* О методе проверки однородности массива археологических памятников // Новые методы археологических исследований. — К., 1982. — С. 169—193.
- Пряхин А.Д.* Поселения абашевской общности. — Воронеж, 1976.
- Пряхин А.Д.* Погребальные абашевские памятники. — Воронеж, 1977.
- Пряхин А.Д.* Катакомбная культурно-историческая область и лесостепь (по данным поселений) // Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг. Тез. докл. XVIII конф. ИА АН УССР. — Днепрпетровск, 1980. — С. 51.
- Пряхин А.Д.* Археология и археологическое наследие. — Воронеж, 1995.
- Пряхин А.Д.* Феномен памятников покровского типа // Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит—бронза). — Донецк, 1996. — Ч. 1. — С. 81—82.
- Пряхин А.Д.* Юго-западные пределы доно-волжской абашевской культуры // Проблемы истории и археологии Украины. Тез. докл. науч. конф. — Харьков, 1997. — С. 18.
- Пряхин А.Д.* К оценке нового этапа изучения производственной деятельности населения срубной культурно-исторической общности // Проблеми гірничої археології. Мат-ли III-го Картамиського польового археол. семінару. — Алчевськ, 2006. — С. 7—12.
- Пряхин А.Д.* К изучению металла и производственной деятельности в эпоху бронзы на пространствах евразийской лесостепи и смежных территорий степной зоны на современном этапе археологии // Проблеми гірничої археології. Мат-ли VI-го Картамиського польового археол. семінару. — Алчевськ, 2007. — С. 12—18.
- Пряхин А.Д.* О некоторых положениях диссертационного исследования С.Н. Санжарова «Восточная Украина на рубеже средней—поздней бронзы» // МДАСУ. — 2008. — 8. — С. 314—319.
- Пряхин А.Д.* Отзыв официального оппонента на диссертационное исследование Литвиненко Романа Александровича «Культурне коло Бабине (за матеріалами поховальних пам'яток)», представленного на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности — 07.00.04 — археология (10 апреля 2009 г.).
- Пряхин А.Д.* Изучение памятников покровского типа в российской и украинской археологии (90-е гг. XX в. — первое десятилетие XXI в.) // Проблеми історії та археології України. Мат-ли VII Міжнар. наук. конф. — Харків, 2010. — С. 12—14.
- Пряхин А.Д., Матвеев Ю.П., Беседин В.И.* Среднедонская катакомбная культура: происхождение, этапы развития. — Воронеж, 1991 (Препринт).
- Пряхин А.Д., Отрощенко В.В., Беседин В.И., Бровендер Ю.М.* Поселение эпохи бронзы Капитаново II. — Воронеж, 2000 (Археологические памятники Донского бассейна. — 4).
- Санжаров С.М.* Східна Україна на рубежі середньої—пізньої бронзи. Автореф. дис. ... докт. істор. наук. — К., 2007.
- Шарафутдинова Э.С.* Характер памятников покровского типа в Нижнем Подонье и на Северском Донце // Срубная культурно-историческая область. Мат-лы III Рыковских чтений. — Саратов, 1994. — С. 44—50.

*Список друкованих праць А.Д. Пряхіна
з археології України та окремих її аспектів*

Монографії, навчальні посібники:

- История советской археологии (1917 — середина 30-х гг.). — Воронеж, 1986.
- Поселение эпохи бронзы Капитаново II. — Воронеж, 2000 (Археологические памятники Донского бассейна. — 4; співавт. В.В. Отрошенко, В.І. Беседін, Ю.М. Бровендер).
- История отечественной археологии. — Воронеж, 2005. — Ч. 1. Русская дореволюционная археология.
- Дно-Донецкая степь—лесостепь в эпоху бронзы. — Воронеж, 2008. — Кн. 1. История изучения (вторая половина XIX — начало 90-х гг. XX в.).
- Дно-Донецкая степь—лесостепь в эпоху бронзы. — Воронеж, 2010. — Кн. 2. История изучения. Современный этап.

Статті, тези доповідей:

- Катакомбная культурно-историческая область и лесостепь (по данным поселений) // Археологические исследования на Украине в 1978—1979 гг. Тез. докл. XVIII конф. ИА АН УССР. — Днепропетровск, 1980. — С. 51.
- Итоги и перспективы изучения юго-восточного порубежья Руси в XII—XIV вв. // Историко-археологический семинар «Чернигов и его округа в IX—XIII вв.», 15—18 мая 1990 г. Тез. докл. — Чернигов, 1990. — С. 12—15 (співавт. М.В. Цибін).
- Взаимодействие ученых-археологов Центрально-Черноземных областей Российской Федерации и восточных областей Украины // Николай Иванович Костомаров и его творческое наследие. Сб. тез. и докл. науч. конф. — Воронеж, 1992. — С. 43—45.
- Проблематика эпохи поздней бронзы доно-донецкой лесостепи (некоторые итоги и перспективы изучения) // История и археология Слободской Украины. Тез. докл. и сообщ. Всеукр. конф., посвященной 90-летию XII Археологического съезда. — Харьков, 1992. — С. 175—176.
- Археология в Днепропетровском университете // Проблемы археологии Поднепровья. — Днепропетровск, 1993. — С. 4—9.
- Бескурганские могильники с площади Капитановского и Мосоловского поселений срубной культурно-исторической общности // Эпоха бронзы Дно-Донецкого региона. Мат-лы Укр.-рос. полевого археол. семинара, с. Капитаново, 13—14 июля 1995 г. — Луганск, 1995. — С. 24 (співавт. Ю.М. Бровендер).
- Дно-Донецкая степь и лесостепь в эпоху бронзы (некоторые итоги и перспективы исследования) // Там само. — С. 6—10.
- К выделению доно-донецкой производственной зоны эпохи поздней бронзы // Проблемы археологии, древней и средневековой истории Украины. Тез. докл. — Харьков, 1995. — С. 34—35.
- Феномен памятников покровского типа // Северо-Восточное Приазовье в системе евразийских древностей (энеолит—бронза). — Донецк, 1996. — Ч. 1. — С. 81—82.
- Гидроморфные почвы степи и лесостепи Восточноевропейской равнины // Там само. — Ч. 2. — С. 80—83 (співавт. А.Б. і Б.П. Ахтирцеви).
- Знаки на сосудах средней бронзы Дно-Донецкого региона // Дно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи. Тез. докл. и мат-лы конф. — Воронеж, 1996. — С. 58—63 (співавт. О.Ю. Захарова).
- Палеопочвенный покров Дно-Донецкого региона в эпоху бронзы // Там само. — С. 78—82 (співавт. А.Б. і Б.П. Ахтирцеви).
- К оценке традиций производственной деятельности в абашевско-срубное время // Дно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи. Тез. докл. и мат-лы Рос.-укр. науч. конф. и Второго укр.-рос. полевого археол. семинара. — Воронеж, 1996. — Вып. 2. — С. 36—43 (співавт. А.С. Саврасов).
- Обследование рудника на рудопоявлении Картамыш // Там само. — С. 10—13 (співавт. А.С. Саврасов, В.В. Отрошенко, Ю.М. Бровендер).
- Украинско-Российская экспедиция по изучению Капитановского археологического микрорайона памятников эпохи бронзы (итоги работ 1995—1996 гг.) // Там само. — С. 4—10 (співавт. В.В. Отрошенко, Ю.М. Бровендер, В.І. Беседін).
- Українсько-Російський польовий археологічний семінар // Археологія. — 1997. — № 1. — С. 156—157 (співавт. В.В. Отрошенко, Ю.М. Бровендер).
- До виділення мосолівського горизонту доби пізньої бронзи євразійського степу та лісостепу // Археологія. — 1997. — № 3. — С. 49—55 (співавт. А.С. Саврасов).
- Украинско-Российская экспедиция по изучению Капитановского археологического микрорайона // АО 1996. — М., 1997. — С. 394—396 (співавт. В.В. Отрошенко, Ю.М. Бровендер, В.І. Беседін).
- Древности Донеччины в системе оценки доно-волжской абашевской культуры // Доба бронзи Дно-Донецкого регіону (мат-ли 3-го Укр.-рос. полевого археол. семінару). — К.; Воронеж; Перевальськ, 1997. — С. 39—41.

- Сопоставительный анализ свидетельств металлообработки с поселений Мосоловское и Усово Озеро срубной культурно-исторической общности // Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимодействия Востока и Запада в эпоху поздней бронзы. Тез. докл. 1-го Всесоюз. полевого семинара. — К.; Николаев; Южно-украинск, 1997. — С. 84 (співавт. А.С. Саврасов).
- Украинско-Российская экспедиция по изучению памятников эпохи бронзы Донецкого бассейна // Пятьдесят полевых сезонов Воронежского университета. — Воронеж, 1997. — С. 90—103 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 10; співавт. В.В. Отрощенко, В.І. Беседін, Ю.М. Бровендер, А.С. Саврасов).
- Юго-западные пределы доно-волжской абашевской культуры // Проблемы истории и археологии Украины. Тез. докл. науч. конф. — Харьков, 1997. — С. 18.
- К портрету видного украинского историка и археолога [П.П. Толочко] // Вестник ВГУ. — 1999. — Серия 1. Гуманитарные науки. — С. 268—274; див. також: Археологи уходящего века. — Воронеж, 1999. — С. 118—127.
- К интерпретации псалиев староюрьевского типа и их орнаментации // Мат-ли Міжнар. археол. конф. «Етнічна історія та культура населення степу та лісостепу Євразії (від кам'яного віку по ранне Середньовіччя)». — Дніпропетровськ, 1999. — С. 97—98 (співавт. В.І. Беседін).
- Основные итоги работы Украинско-Российской археологической экспедиции по изучению Картамышского рудопоявления на Донбассе // Срубная культурно-историческая общность в системе древностей эпохи бронзы евразийской степи и лесостепи. Мат-лы Междунар. научн. конф. — Воронеж, 2000. — С. 99—104 (співавт. В.В. Отрощенко, А.С. Саврасов, Ю.М. Бровендер).
- Продолжение исследований на территории Луганской обл. Украины // АО 1998. — М., 2000. — С. 377—379 (співавт. В.В. Отрощенко, В.І. Беседін, Ю.М. Бровендер).
- Совместные исследования археологов Института археологии НАН Украины и Воронежского университета: итоги и перспективы // Доба бронзи Доно-Донецького регіону (мат-ли 5-го Укр.-рос. польового археол. семінару). — К.; Воронеж, 2001. — С. 6—9.
- Доно-Донецкий регион эпохи бронзы. Некоторые итоги и перспективы изучения // Исторические записки. Науч. труды истор. ф-та ВГУ. — 2002. — 8. — С. 214—226 (співавт. О.Ю. Захарова).
- Научная концепция природно-археологического музея-заповедника «Картамыш» // Украинско-Российская экспедиция по изучению древних памятников горного дела Донбасса (итоги полевого сезона 2001 г. и перспективы исследований). — К.; Воронеж, 2002. — С. 53—64 (співавт. В.Н. Дорофеев, В.В. Отрощенко, Ю.М. Бровендер).
- Научное сотрудничество с Институтом археологии и с высшими учебными заведениями Украины в области археологии // Воронежский гос. ун-т, вузы и научные учреждения стран СНГ и Балтии. Опыт и перспективы сотрудничества. — Воронеж, 2002. — С. 31—34.
- Проблемы эпохи бронзы Доно-Донецкого региона в научном наследии В.А. Городцова (первые десятилетия XX ст.) // Археология в российских университетах. — Воронеж, 2002. — С. 49—61 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 16; співавт. І.Є. Сафонов).
- Работы Украинско-Российской экспедиции на Картамышском рудопоявлении // АО 2001. — М., 2002. — С. 506—508 (співавт. Ю.М. Бровендер, В.В. Отрощенко, А.С. Саврасов).
- Украинско-Российская экспедиция по изучению комплекса памятников эпохи поздней бронзы Картамышского археологического микрорайона // Исторична наука: проблеми розвитку. Мат-ли Міжнар. наук. конф. 17—18 травня 2002 р. Секція «Археологія». — Луганськ, 2002. — С. 24—26 (співавт. Ю.М. Бровендер, В.Н. Дорофеев, В.В. Отрощенко, А.С. Саврасов).
- Доно-Донецкая производственная зона эпохи бронзы (к изучению металлургии эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи) // Проблеми гірничої археології (мат-ли I-го Картамиського польового археолог. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 7—8 серпня 2002 р. — Алчевськ, 2003. — С. 88—97.
- Изучение эпохи бронзы Доно-Донецкого региона во второй половине XX ст. // Там само. — С. 60—67.
- Изучение и оценка памятников эпохи бронзы Доно-Донецкого региона во второй половине XIX — первой половине XX вв. // Доно-Донецкий регион в эпоху бронзы. — Воронеж, 2003. — С. 10—35 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 17; співавт. І.Є. Сафонов).
- Изучение эпохи бронзы Доно-Донецкого региона и выход на новую парадигму осмысления проблематики эпохи бронзы евразийской степи и лесостепи (вторая половина XX ст.) // Там само. — С. 36—43.
- Изучение и оценка памятников эпохи бронзы Доно-Донецкого региона во второй половине XIX — первой половине XX вв. // Сб. рефератов научно-исслед. работ, выполненных в 2000—2002 гг. при финансовой поддержке Администрации Воронежской обл. — Воронеж, 2003. — С. 94.
- Изучение эпохи бронзы Доно-Донецкого региона в первое послевоенное десятилетие и наследие В.А. Городцова // Чтения, посвящ. 100-летию деятельности В.А. Городцова в Гос. историч. музее. Тез. конф. — М., 2003. — Ч. 1. — С. 13—16 (співавт. І.Є. Сафонов).
- К выделению производственных зон эпохи бронзы на пространствах евразийской степи и лесостепи // Проблеми гірничої археології (доповіді II-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 21—25 липня 2003 р. — Алчевськ, 2003. — С. 112—116 (співавт. В.І. Молодін).

- Изучение проблематики эпохи бронзы Доно-Донецкого региона на современном этапе развития археологии // Отечественная археология XX века (исследователи, история исследований). — Воронеж, 2004. — С. 28—54 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 18).
- Десять лет совместных работ Украинско-Российской археологической экспедиции по изучению поселений эпохи бронзы у с. Капитаново и памятников горного дела на Картамышском медном рудопроявлении: основные итоги и перспективы // Исторические записки. Науч. труды истор. ф-та ВГУ. — 2005. — 11. — С. 74—92 (спів-авт. А.С. Саврасов).
- К выделению производственных зон эпохи бронзы на пространствах евразийской степи и лесостепи // Проблемы гірничої археології (мат-ли II-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 21—25 липня 2003 р. — Алчевськ, 2005. — С. 7—10 (співавт. В.І. Молодін).
- Отрошенко В.В. и изучение эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи (к юбилею ученого) // Пастушеские скотоводы восточноевропейской степи и лесостепи эпохи бронзы (историография, публикации). — Воронеж, 2005. — С. 3—7 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 19).
- К истории изучения эпохи бронзы евразийской степи—лесостепи и смежных пространств лесной зоны в отечественной археологии // Эпоха металла Восточной Европы (история исследования, публикации). — Воронеж, 2006. — С. 6—31 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 20).
- К оценке нового этапа в изучении производственной деятельности населения срубной культурно-исторической общности // Проблемы гірничої археології (мат-ли III-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 15 липня 2004 р. — Алчевськ, 2006. — С. 7—12.
- Производственная деятельность в эпоху бронзы на пространствах Доно-Донецкого региона (современный этап изучения) // Проблемы гірничої археології (мат-ли V-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 15—16 липня 2006 р. — Алчевськ, 2007. — С. 19—26.
- Донбаський державний технічний університет у вивченні давньої виробничої діяльності племен східноєвропейського степу та лісостепу (до вузівського ювілею) // Проблемы гірничої археології (мат-ли VI-го Міжнародного Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 17 липня 2007 р. — Алчевськ, 2007. — С. 5—10 (співавт. Ю.М. Бровендер, В.В. Отрошенко).
- К изучению металла и производственной деятельности в эпоху бронзы на пространствах евразийской лесостепи и смежных территорий степной зоны на современном этапе археологии // Там само. — С. 12—18.
- Эпоха бронзы Доно-Донецкого региона (из истории изучения) // Від неоліту до киммерійців. — Луганськ, 2007. — С. 193—198 (МДАСУ. — 7; співавт. І.Є. Сафонов).
- История изучения Картамышского комплекса горно-металлургических памятников на территории Украины // Из истории отечественной археологии. — Воронеж, 2008. — 1. — С. 187—204 (співавт. А.С. Саврасов, Ю.М. Бровендер, В.В. Отрошенко).
- О некоторых положениях диссертационного исследования С.Н. Санжарова «Восточная Украина на рубеже средней—поздней бронзы» // МДАСУ. — 2008. — 8. — С. 314—319.
- Изучение памятников покровского типа в российской и украинской археологии (90-е гг. XX в. — первое десятилетие XXI в.) // Проблемы історії та археології України. Мат-ли VII Міжнар. наук. конф. — Харків, 2010. — С. 12—14.
- Картамышский комплекс гірничо-металургійних пам'яток бронзового віку в Центральному Донбасі // Археологія. — 2010. — № 2. — С. 87—101 (співавт. Ю.М. Бровендер, В.В. Отрошенко).
- Развитие сотрудничества в области археологии Воронежского госуниверситета с Институтом археологии НАН Украины и университетами Украины // Исторический ф-т Воронежского гос. ун-та к 70-летию юбилею. — Воронеж, 2010. — С. 215—226.
- Научное сотрудничество в области изучения эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи Воронежского госуниверситета с Институтом археологии НАН Украины и с университетами Украины // Проблемы гірничої археології (мат-ли VIII-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 15—16 липня 2009 р. — Алчевськ, 2011. — С. 5—18.

Рецензії на монографії А.Д. Пряхіна, видані в Україні:

- Шмаглій М.М.* Рец. на: Пряхин А.Д. Абашевская культура в Подонье. Изд-во Воронежского ун-та им. Ленинского комсомола. Воронеж, 1971 // Археологія. — 1973. — 10. — С. 83—85.
- Бондар М.М.* Деякі підсумки дослідження побутових пам'яток катакомбної культурно-історичної області // Археологія. — 1986. — 54. — С. 26—33 [Відгук на монографію А.Д. Пряхіна «Поселения катакомбного времени лесостепного Подонья». — Воронеж, 1982].
- Отрошенко В.В., Черних Л.А.* Рец. на: Пряхин А.Д. Мосоловское поселение эпохи бронзы. Книга первая. — Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1993. — 108 с.; Мосоловское поселение металлургов-литейщиков эпохи поздней бронзы. Книга вторая. — Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1996. — 176 с. // Археологія. — 1999. — № 3. — С. 126—129.

Бровендер Ю.М. Монографія Пряхіна А.Д. «Доно-Донецкая степь—лесостепь в эпоху бронзы. История изучения» // Проблемы гірничої археології (мат-ли ІХ-го Міжнар. Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 15—16 липня 2010 р. — Алчевськ, 2013. — С. 120—128.

Українські дослідники про А.Д. Пряхіна:

Отрощенко В.В. До 60-річчя Анатолія Дмитровича Пряхіна // Археологія. — 1999. — № 3. — С. 153—154.

Отрощенко В.В. До річниці від дня народження А.Д. Пряхіна // Доба бронзи Доно-Донецького регіону (мат-ли 5-го Укр.-рос. польового археол. семінару). — К.; Воронеж, 2001. — С. 6—9.

Дорофеев В.Н., Бровендер Ю.М. Анатолий Дмитриевич Пряхин — *Honoris causa* Донбасского горно-металлургического института // Проблемы гірничої археології (мат-ли І-го Картамиського польового археол. семінару), с. Новозванівка Попаснянського р-ну Луганської обл. 7—8 серпня 2002 р. — Алчевськ, 2003. — С. 5—7.

Пряхін Анатолій Дмитрович // Наші славні імена. — Алчевськ, 2007. — С. 41—42.

Толочко П.П., Отрощенко В.В. 25 років плідної співпраці // Археологія. — 2001. — № 4. — С. 158—159.

Толочко П.П., Отрощенко В.В. Взаимодействие Института археологии НАН Украины с кафедрой археологии Воронежского гос. ун-та // Археология в российских университетах. — Воронеж, 2002. — С. 16—17 (Археология восточноевропейской лесостепи. — 16).

Отрощенко В.В. До 70-річчя Анатолія Дмитровича Пряхіна // Археологія. — 2009. — № 3. — С. 121—123.

Невтомному досліднику епохи бронзи А.Д. Пряхіну — 70 років // МДАСУ. — 2009. — 9. — С. 4—6.

Литвиненко Р.О. До 70-річчя Анатолія Дмитровича Пряхіна // Донецкий археологический сборник. — 2009/2010. — 13/14. — С. 257—259.

Виступи А.Д. Пряхіна як опонента на захисті докторських дисертацій українських археологів (М.О. Чмихов — Національний університет ім. Тараса Шевченка, інші — Інститут археології НАНУ)

Бондарь Н.Н. Культуры шнуровой керамики и их роль в древней истории Европы. Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — К., 1981.

Балагури Э.А. История населения Верхнего Потисья в бронзовом веке. Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — К., 1983.

Чмихов Н.А. Проблема осознания космоса в обществах неолита—бронзового века юга Восточной Европы. Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — К., 1992.

Санжаров С.М. Східна Україна на рубежі середньої—пізньої бронзи. Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — К., 2007.

Литвиненко Р.О. Культурне коло Бабіне (за матеріалами поховальних пам'яток). Автореф. дис. ... докт. истор. наук. — К., 2009.

Р.О. ЛИТВИНЕНКО, В.В. ОТРОЩЕНКО

НАШІ АВТОРИ

АБАШИНА Наталя Сирафимівна — кандидат історичних наук, помічник генерального директора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

БІЛЯЄВА Світлана Олександрівна — доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України, *svitbil@ukr.net*

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології слов'ян та регіональних польових досліджень Інституту археології НАН України

ГОТУН Ігор Анатолійович — молодший науковий співробітник відділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України, *gotun@i.ua*

ДЕНИСЮК Володимир Леонідович — співробітник Одеського археологічного музею Національної академії наук України

ЗАЛІЗНЯК Леонід Львович — доктор історичних наук, професор, завідувач відділу археології кам'яного віку Інституту археології НАНУ, *zaliznyakL@ukr.net*

КАРАШЕВИЧ Ірина Володимирівна — молодший науковий співробітник наукових фондів Інституту археології НАН України, *karashevichIra@ukr.net*

КЮСАК Дмитро Володимирович — кандидат історичних наук, кафедра археології та етнології України Одеського національного університету ім. І. Мечникова, *dkiosak@ukr.net*

КОВАЛЕВСЬКИЙ Віктор Миколайович — кандидат історичних наук, директор Державного археологічного музею-заповідника «Костенки»

КОЗУБОВСЬКИЙ Георгій Анатолійович — кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу археології Києва Інституту археології НАНУ

КРИЖИЦЬКИЙ Сергій Дмитрович — член-кореспондент НАН України, професор, доктор історичних наук, заввідом античної археології Інституту археології НАН України

ЛИТВИНЕНКО Роман Олександрович — доктор історичних наук, професор, Донецький національний університет

МИЛАШЕВСЬКИЙ Олександр Степанович — аспірант відділу археології ранніх слов'ян і регіональних польових досліджень Інституту археології НАНУ, *Milan_1@ukr.net*

МОЦЯ Олександр Петрович — член-кореспондент НАН України, професор, завідувач відділу давньоруської і середньовічної археології Інституту археології НАНУ, *oldrus@ukr.net*

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович — доктор історичних наук, професор, завідувач відділом археології доби енеоліту—бронзи Інституту археології НАН України

ПАЧКОВА Світлана Петрівна — кандидат історичних наук

ПОЛІЩУК Людмила Юріївна — старший науковий співробітник Одеського археологічного музею Національної Академії наук України

ПУГОЛОВОК Юрій Олександрович — старший науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, *raudbard@ukr.net*

РУДИЧ Тетяна Олександрівна — кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу біоархеології Інституту археології НАН України, *rudich@iananu.org.ua*

СТАНЦИНА Галина Олександрівна — молодший науковий співробітник науковим архівом Інституту археології НАН України

ХОМЧИК Марина Андріївна — старший науковий співробітник Національного музею історії України

ФІАЛКО Олена Євгенівна — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України, *ofialka@ukr.net*.

ШЕВЧЕНКО Тетяна Миколаївна — кандидат історичних наук, співробітник наукових фондів Інституту археології НАН України, *taniashevchenko@yahoo.com*

ШЕЙКО Ірина Миколаївна — лаборант відділу античної археології Інституту археології НАНУ, *ira.sheiko@gmail.com*

ЯНЕНКО Анна Сергіївна — кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АВУ	— Археологічні відкриття в Україні
АДУ	— Археологічні дослідження в Україні
АЛІУ	— Археологічний літопис Лівобережної України
АО	— Археологические открытия
АП	— Археологічні пам'ятки УРСР
БИ	— Боспорские исследования
БФ	— Боспорский феномен
Вісник ХДУ	— Вісник Харківського державного університету
ЖМНП	— Журнал Министерства народного просвещения
ЗНТШ	— Записки наукового товариства ім. Шевченка
ІМК	— Інститут історії матеріальної культури
КСИА	— Краткие сообщения Института археологии
КСИИМК	— Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры
МАИЭТ	— Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики
МАР	— Материалы по археологии России
МДАСУ	— Матеріали та дослідження з археології Східної України
МИА	— Материалы и исследования по археологии СССР
НА ІА НАНУ	— Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України
Нис	— Нумизматика и сфрагистика
НЭ	— Нумизматика и эпиграфика
ПСРЛ	— Полное собрание русских летописей
САИ	— Свод археологических источников
ТИЭ	— Труды Института этнографии АН СССР
УІЖ	— Український історичний журнал
BRGK	— Bericht der Römisch-Germanischen Kommission
СССА	— Corpus cultus Cybelae Attidisque
КН	— Kwartalnik historyczny
КWMR	— Kultura wielbarska w mlodszyim okresie rzymskim
SA	— Sprawozdania archeologiczny